

YU ISSN-0352-5724/UDK 801(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XLVII/1–2

НОВИ САД
2004

znavanja sa lingvističkim i nelingvističkim delom problematike nadrečeničnih funkcionalnih jedinica u jeziku, komunikaciji i međuljudskoj interakciji.⁴ Otu- da ovde bivaju zastupljeni i Bahtin i Malinovski, i Jakobson i Ostin, i Grajs i Gamperc, i Šeglof i Hajmz, i Labov i Gofman, i Fuko, i Levinson, i Tanen ... na primer. Dobra je u tom smislu ova knjiga i zato što ne fetišizira aktuelne autore na račun njihovih uzora i učitelja (ni obrnuto). Ne fetišizira ni neku odelitu naučnu disciplinu što bi se bavila pojmom koji joj je u naslovu i u sa- držinskom korpusu (nasuprot mnogim drugačijim upravo primerima). Niti ne- kom pravcu u radu na njegovom proučavanju daje prednost u odnosu na druge moguće. I to je, razume se, ispravan i stav i pristup. Jer — mnogi od teksto- va što ćemo ih ovde naći i pročitati jednako bi bili korisni i u priručnicima iz semantike, pragmatike, (funkcionalne) stilistike, naratologije, sociolingvistike, psiholingvistike, filozofije jezika, semiotike, poetike, etnologije, antropologije, komunikologije... Ova je knjiga, stoga, i znak prožimanja naučnih, pa i lingvi- stičkih znanja i disciplina, poddisciplina i međudisciplina — s jedne strane, a sa druge — znak sazrevanja uverenja da je disciplinarna izolovanost u nauka- ma o čoveku jednako i besmislena i beskorisna — pa u krajnjem i nemogućna.

U Novome Sadu,
maja 2004.

Milorad Radovanović

UDC 811.163.42'282(049.3)
821.163.41-95

Wiesław, Boryś: CZAKAWSKIE SUTIDA LEKSYKALNE.
DZIEDZICTWO PRASŁOWIAŃSKIE W SŁOWNICTWIE
CZAKAWSKIM, Instytut Slawistyki PAN, Warszawa 1999, 185.
(Język na pograniczach 21)

Аутора ове књиге, насловљене „Чакавске лексичке студије”, са под- насловом „Прасловенско наслеђе у чакавској лексици”, не треба посеб- но представљати нашој лингвистичкој јавности, поготову не читаоцима *Зборника за филологију и лингвистику*, будући да је Вјеслав Бориш у ви- ше наврата сарађивао у овом часопису.¹ Чак би се могло рећи и да је са- ма књига делимично позната нашој публици пошто су неке од речи које она садржи први пут етимологисане управо на страницама *Зборника*.²

⁴ Nije, stoga, nimalo slučajno što je ova knjiga za tri godine doživela tri izdanja (u eventu- alna kasnija nismo imali uvida).

¹ Cf. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XXIII/1, Нови Сад 1980, 17–37; *ЗбМСФЛ* XXV/2, 1982, 7–20; *ЗбМСФЛ* XXVII–XXVIII, 1985, 95–97; *ЗбМСФЛ* XXIX/1, 1986, 87–90; *ЗбМСФЛ* XXX/1, 1987, 95–109; *ЗбМСФЛ* XXXI/1, 1988, 23–35; *ЗбМСФЛ* XXXII/1, 1989, 13–23 (без чакавизама); *ЗбМСФЛ* XXXIII, 1990, 3945.

² Cf. нпр. *kujit se, muviti selmelviti se, pajid, rutati/rutiti, sloba; huzati/fuzati/vuzati, opu- ka, phati/hpati/hvati, popel, sraga, srebati/srbati, tulati se; lukno; lab, plena, sler, šuja, želva/ža- va; izvihot se/vih, lojat se, peskot se/opešcat se, vavlit*, поред у књигу неуврштених *dlen/glen, (ob)lasiti se, duli*.

Студија у целини, међутим, никако није збир већ виђеног, него представља седимент ауторовог вишегодишњег бављења чакавском дијалекатском лексиком, одражавајући истовремено и његово огромно, вишедеценијско искуство у проучавању, етимологисању и детаљном морфонолошком и творбеном тумачењу словенских дијалектизама свих врста и различитог порекла — при чему они чакавски иду у ред Боришових првих интересовања,³ док круну чини опус посвећен кашупским етимологијама⁴. Све то је нераздвојиво од његовог, у време издавања ове студије већ четвртвековног, бављења прасловенским језиком, између осталог и кроз рад на прасловенским реконструкцијама за *Słownik prastowiański*. Како сам аутор истиче, неки чланци укључени у ову монографију, а претходно написани из другачије перспективе (нпр. полазећи од неке пољске лексеме која има пандане у чакавском), за ову прилику су прерађени на одговарајући начин, допуњени и осавремењени (стр. 10, нап. 14).

Предмет анализе су готово искључиво чакавске речи које у том дијалекту постоје у новије и савремено доба, од појаве научних описа чакавских говора тј. оне посведочене у дијалекатским збиркама током последњих стотинак година. Део тих чакавизама има паралеле у кајкавском и/ли штокавском дијалекту, обично посведочене на ограниченем простору, само у неким говорима који припадају тим дијалектима, али међу њима нема оних који су познати и стандардном хрватском и српском језику.

Књига је организована у неколико поглавља која својим насловима одражавају посебности разматраног аутохтоног чакавског лексикона. После невеликог али врло садржајног Увода (стр. 7—10) у коме се истиче како је периферни положај чакавског условио његову данашњу архаич-

³ Ипак подсећамо (в. први пасус) да је Вјеслав Бориш, ученик и наследник Франтишека Славског, по првобитној формацији сербокroatиста, а тек по потоњим прекупацијама словенски етимолог у најширем смислу, не само кроз ауторство у речнику *Słownik prastowiański* (Краков 1974—) већ и по укупном опусу који чини неколико монографија и пар стотина чланака. Између осталих су и они о дијалектизмима из југоисточне Србије и Црне Горе: *звоно, комоњићи се, жамља, коњ, исјрел, ђрења, слућан, исјрїњаћи, људићи, сејаћи се* (cf. *Наш језик* XXV/1—2, Београд 1981, 68—73, XXIX/1—2, 1991, 35—48; *Јужнословенски филолог* XLVII, Београд 1991, 69—82, као и о другим ретким штокавским речима, нпр. *кујаћи, скљџам се, кљчићи се, лад, луџ, лукоћ* у *Зборник за филологију у лингвистику* XXXII/1, 1989, 13—23; односно *клијаћи, уцнући, висме, вуна, лаја, лијка, лујка, ђлена, злак* међу чакавизмима поменутим у напмени 2, односно у литератури у напмени 1. Све то је дало не само конкретан допринос српско-хрватској етимологији после Петра Скока, већ и значајно утицало на развој етимолошких истраживања у београдској средини. В. и следећу напомену.

⁴ Резултате Боришевих проучавања кашупског, који својом архаичношћу и особитошћу у пољским односно западнословенским оквирима чини својеврстан пандан чакавском, доноси његова монографија (у коауторству са Џ. Поповском-Таборском), *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996 (cf. исцрпни приказ М. Бјелетић, *Зборник Маџице српске за филологију у лингвистику* XXIX/1, Нови Сад 1996, 212—216); а нарочито речник *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, од истих аутора (досад изашли томови 1—4, A-S, Warszawa 1994—2002 — за приказ првог тома cf. М. Бјелетић, *Јужнословенски филолог* LII, Београд 1996, 213—219).

ност,⁵ не само у непосредном окружењу, у оквиру српско-хрватског језика, већ и у укупним словенским размерама,⁶ следе пет основних поглавља:

I. Лексеме прасловенског порекла ограничене на чакавски дијалекат (стр. 11—66, са 42 речи) — иако у извесној мери личе на речничке одреднице, то су заправо низови малих студија⁷ неједнаке дужине, узбучени у оквирима сваког поглавља.

II. Лексеме прасловенског порекла посведочене у чакавском и у другим српско-хрватским дијалектима (са пододељцима 1. Чакавско-кајкавске лексеме, 2. Чакавско-штокавске лексеме, 3. Чакавско-кајкавско-штокавске лексеме, стр. 67—117, који садрже 8, 12 односно 11 речи);

III. Архаични морфолошки облици очувани у чакавском дијалекту (стр. 119—133, са 5 речи);

IV. Чакавски деривати од прасловенских лексема које се нису очувале [у том дијалекту] до данас (стр. 135—140, са 5 речи);

V. Старохрватске лексеме очуване у чакавским говорима (стр. 141—145, са 4 речи);

VI. Закључак, у коме се аутор осврће на претходно размотрене лексеме сортирајући их још једном по основу географије чакавских речи прасловенског порекла и по абecedном списку прасловенских лексема које имају континуанте у чакавском дијалекту (стр. 147—153).

На крају књиге налазе се пописи скраћеница (стр. 155—166), међу којима је и списак литературе,⁸ а потом следи Индекс словенских израза (стр. 167—185) који садржи попис разматраних или помињаних лексема из свих словенских језика (при чему је хрватски и српски на првом месту, док се остали нижу абecedним редом, закључно са прасловенским).⁹

Оваква структура омогућава да се књига лако може читати на више начина, према потреби и интересовању читаоца: редом, поглавље по избору, или пак према индексу тј. неком од индекса.

⁵ На пољу лексике она се огледа у чувању веома старих речи којих нема ни у савременом ни у историјском фонду осталих српско-хрватских дијалеката, чији се пандани налазе само у другим словенским језицима, неретко врло удаљеним.

⁶ То је повод за осврт на допринос других аутора који су се последњих деценија бавили не само специфично чакавском лексиком (С. Зајцева), него и укупним прасловенским наслеђем у српско-хрватском језику (И. Поповић, И. Петљова, Б. Пизлувна), као и на Скоков *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* и оба прасловенска речника, краковски *Słownik prasłowiański* и московски *Этимологический словарь славянских языков*.

⁷ Ти сегменти најчешће су насловљени само једним обликом (*belmo, ježa, dročiti* итд.), неретко па два, различита једино по некој фонетској реализацији, метатези, творбеном елементу, граматичкој категорији и сл. (нпр. *želva/zolva, srbati/srebati, jelito/olito; hoveqa/hoveqa; stava/stavica, mozg/mozak, hlud/hluditi, lobzati/lobizati*), а понекад и па више облика (нпр. *hvost, host, ost; phati, hpati, hvati; žequbac, žebuqac, žebuqak*, па чак и па њих 6 који варирају исту основну реч, нпр. *pačka, paška, pajka, pajca, paćak, paćac*).

⁸ На њему је око 200 јединица које чине својеврсну библиографију најрелевантнијих радова на тему чакавске дијалектологије (у знатној мери и етнографије) и лексикологије — при чему скоро сваки пети наслов потписује В. Бориш.

⁹ Први одељак садржи преко 600 облика, они посвећени свим осталим словенским језицима преко 800, док прасловенских реконструкција има око 130.

Већ из наслова појединих поглавља ове студије види се да она обухвата тематику која знатно превазилази оквире самог чакавског дијалекта, односно да она може бити од интереса за словенску етимологију уопште, а нарочито за изучавање прасловенског лексичког наслеђа на словенском југу.¹⁰ Треба, међутим, имати у виду да спроведена подела на поглавља, по природи ствари не може бити увек апсолутно прецизна — другим речима, сигуран пут до тумачења појединих речи обавезно води преко индекса за одговарајући језик. Конкретно за проучавање штокавског дијалекта — односно српског језика данас — нису релевантна само потпоглавља о чакавско-штокавским или чакавско-кајкавско-штокавским лексемама, пошто се многи штокавски дијалектизми помињу, разматрају — понекад и детаљно тумаче¹¹ — и ван тих сегмената, приликом аргументовања етимологија појединих „чистих” чакавизама, односно у поглављу о лексемама прасловенског порекла ограниченим на чакавски дијалекат.¹² Стога бисмо онима који се занимају за српско-хрватске етимологије препоручили да се посвете читању ове монографије редом.

Примедбе које би се могле упутити овој књизи своде се на оне техничке природе. Наиме, уз све предности континуираног текста који се ниже од почетка до краја стране, верујемо да би већина читалаца поздравила премештање напомена са краја сваког поглавља понаособ на дно сваке странице — то би олакшало праћење свих токова излагања а ц обзиром на релативну уједначеност обима напомена и њихов не превелики број, не би наружило изглед странице. Исто тако, можемо замислити разлоге за избегавање граматичких ознака у штиву које не претендује на речничку форму, али ознаке рода и броја код именица и придева, односно вида код глагола, не би биле на одмет ц обзиром на различито читалаштво на које се рачуна — ретки су примери потенцијалне забуне, као што је нпр. коренски глагол *plati* који може личити на номи-

¹⁰ Ту се могу наћи не само занимљиве чакавско-словеначке изгласе (које нису конституисане као посебна групација), већ аутор неретко долази и до нових балто-словенских реконструкција, као нпр. s. v. чак. *ježa* „леја” коме придружује истозначно слн. дијал. *ježa*, те тај именички пар без паралела игде другде на словенском терену Бориш везује за њихове потпуне фонетске и семантичке пандане у балтским језицима (лит. *ežià / eže / eže*, лет. *eža*, такође досад разматране само у локалном, балтском контексту), и на основу свих њих реконструише балтословенску именицу **ežia* „ивица обрадиве земље, граница између обрадивог и необрадивог земљишта” (cf. стр. 15).

¹¹ Тако се s. v. чак *odlek* „потомство, потомак” у најширем контексту, укључујући бројне формалне и семантичке паралеле, тумачи и хапаксни глагол из Ријечке нахије *олијечити* „поделити на пола”, не као првобитни каузатив са паралелом у лит. *laikyti*, већ као домаћи, локални деноминал именице *лијек* (*лек*) „остатак, мала количина” (cf. стр. 29—30).

¹² Тако се нпр. поводом ексклузивног чакавизма *lukno* „слабост, немоћ” разматра и стсрп. лоукно „одређена мера жита” (XIV в.), које пак има пандане не само у познијим кајкавским изворима већ и даље, у западно- и источнословенским језицима (cf. стр. 22 ff.); затим се поводом само историјски посведоченог чак. *muviiti se* „љутити се, бунити се” (из *Zakona kaštela Mošćenica*, XVIII в.) помиње и стсрп. мљввити „бучати, викати” које Доментијан користи заједно са именицом мљва „бука, вика” (cf. стр. 25), док се нпр. s. v. *vavlit* „чезнути” тумаче и усамљени адверби из Старе Црне Горе *неваљ* и *уневаљ* „нехотице” (cf. стр. 52) итд.

натив множине мушког рода (стр. 37—38). По изузетку, додуше, за избегавање забуне стоји *svisla* pl. (стр. 72), али било би ирегледније да су граматичке ознаке систематски укључене у текст, између осталог и у функцији оријентира. Осим тога, укупно узев и у појединостима, студији која је пред нама тешко да се може ставити иједна суштинска замерка. Ако је за неку реч и могуће понудити алтернативно етимолошко тумачење или другачију аргументацију, било да она води истом закључку или не, све то не мења утисак и суд о овом изузетном делу и његовим вредностима целовитог промишљања које далеко превазилази домете првобитног „пуког” етимологисања појединих чакавизама. Из тог почетног „задатка” који је аутор имао пред собом настала је једна знатно сложенија грађевина која може утицати на методологију етимолошких истраживања уопште. Она се огледа у сегментацији поглавља ове књиге тј. подели дијалектизама не само по генетском критеријуму (прво и друго поглавље), већ и по типологији проблема које носи њихово етимологисање: дијалектизми једног (словенског) језика као реликти прасловенских творбених основа које другде постоје само у облику секундарних формација (треће поглавље), дијалектизми једног (словенског) језика који представљају континуанте прасловенских лексема, у том дијалекту неочуваних у облику непосредних континуанти, већ само као секундарне формације, синхроно немотивисане у оквиру тог дијалекта (четврто поглавље), одиосно дијалектизми једног (словенског) језика као архаизми који су у прошлости посведочени у барем још једном дијалекту тог језика, а данас ограничени на дотични дијалекат, често само један његов говор (уп. и Увод, стр. 8).

Ова књига пружа не само изузетан допринос проучавању конкретних чакавских етимологија и чакавске лексике уопште, као и словенске етимологије у најширем смислу те речи, већ истовремено нуди узор за проучавање сличне проблематике у другим „маргиналним” или „малим” словенским језицима или дијалектима — наравно, не као готов образац, него као модел који, *mutatis mutandis*, уз уважавање локалних специфичности, може послужити за формулисање њему сличних, који би одговарали другим предметима испитивања. Таква инспирација даљим студијама није мање вредна од конкретног дела из којег проистиче.

Београд

Јасна Влајић-Појовић

UDC 811.163.1'37:159.9(049.3)
821.163.41-95

Т. И. Вендина, СРЕДНЕВЕКОВЫЙ ЧЕЛОВЕК В ЗЕРКАЛЕ
СТАРΟΣЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА, Москва 2002, 336 стр.

Израдом старословенског речника канонских текстова (*Старославянский словарь (по рукописям X—XI веков)*, под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва 1994) палеославистика је доби-